

מעמדה האזורי של העיר צפת

מ א ת

אריה שחר, תמימה שטוק ולביאה אפלבום

במשך תקופות ארוכות היתה צפת אחת הערים הגדולות והחשובות ב־ ארץ־ישראל. מתוך עדויות נוסעים¹ במאות ה"ט, ה"ז וה"ז למדים אנו על אוכלוסייתה הגדולה של העיר, על שגשוגה הכלכלי² ועל ההילה הרוחנית־אגדתית, שאפפה אותה בעיני יהודי הארץ והתפוצות. במאה ה"ב הוקם כאן מבצר צלבני, שהיה מן הגדולים במזרח הקרוב כולו³. תפקידה הראשוני של צפת, כיישוב־מבצר, קבע את מיקומה על כיפה רמה במרכזו של גוש הרי־צפת, במרחק של כ־5 ק"מ ממתלול שקע־הירדן ושל כ־13 ק"מ מגשר־בנות־יעקב. עם הקמת המצודה נקבעה דרך־התפתחותה של צפת, כעיר־הר, על שפע הבעיות, הכרוכות בצורת־יישוב זו (ציור 1).

אין בידינו נתונים על אוכלוסיית צפת מאז ייסודה ועד לאמצע המאה ה"ט. רוב המקורות ההיסטוריים על תקופה ארוכה זו עוסקים באוכלוסייה היהודית של העיר, ואין בהם כמעט ידיעות על אוכלוסייתה הלא־יהודית. נפתח בבדיקת מקומה במדרג האוכלוסייה מאמצע המאה ה"ט, מתוך תשומת־לב לעובדה המכרעת, שצפת היתה כבר אז בתקופת ירידתה, ובעיקר לאחר רעידת־האדמה הקשה ב־1837, שבה נהרסו רוב בתי העיר, ולאחר שורת התנפלויות של שוד ורצח בשנים 1834 ו־1838, שפגעו קשה באוכלוסייתה. שני מקורות מוסרים פרטים על אוכלוסיית צפת במחצית השנייה של המאה ה"ט: אנשי ה־P.E.F.⁴ אומדים אותה בסוף שנות השבעים ב־24,615 נפש, בכללם 10,600 יהודים; ואילו ג. שומאכר⁵ מעמיד אותה על 4,450

1. א. ומ. תלמי, ספר הגליל, תל־אביב תש"ו, עמ' 174—193.

2. בן־צבי, לתולדות צפת היהודית במאה ה"ט, ידיעות, כג (תשי"ט), עמ' 81—87.

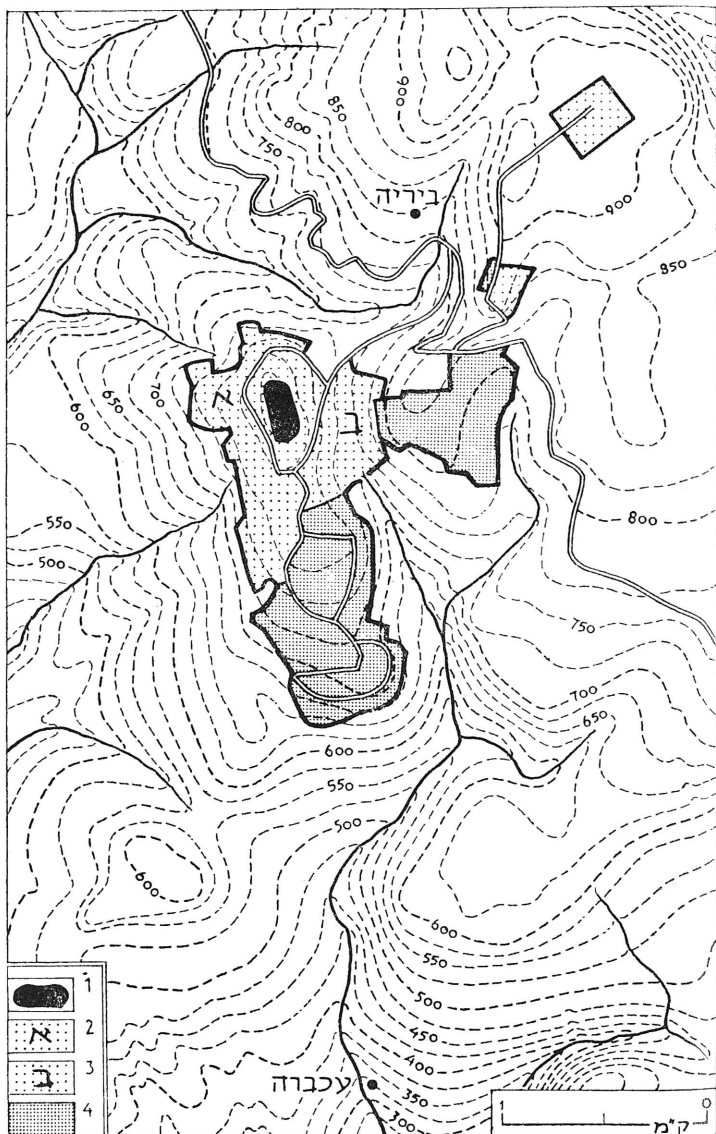
3. פראוור, צפת בתקופת הצלבנים, ידיעות, כג (תשי"ט), עמ' 90—92.

4. *Memoirs of the Survey of Western Palestine*, London 1871, I, 4

p. 199

5. G. Schumacher, Population List of the liva of 'Akka, *PEF QSt*, 5

1887, pp. 169—191

ציור 1.

מיקומה ההררי של צפת

1. מצודת צפת (מיקום בשיא הגבעה);
2. הרובע היהודי (התפתחות עד ימי המאנדאט);
3. הרובע הערבי (עד ימי המאנדאט);
4. התפתחות החדשה של צפת מאז קום מדינת ישראל.

נפש בשנת 1886, מהם 3,000 מוסלמים, 1,500 יהודים ו-50 נוצרים. יש אפוא הפרש ניכר למדי בין שתי ההערכות, שסיבתו אינה נהירה לנו. ברור, שהאומדנא הראשונה היא מוגזמת, בעיקר בהשוואה לאוכלוסייתן של שאר ערי הארץ. לא נותר לנו אלא לבחור בממוצע בין שתי ההערכות ולשער, שאוכלוסיית צפת מנתה במחצית השנייה של המאה הי"ט בין 10,000 ל-15,000 תושבים. בתקופה הנדונה בולט מעמדה הרם של צפת בסולם המדרג העירוני הכללי. מתוך בדיקת הטבלה 1 יוצא, שהיא היתה העיר השלישית או הרביעית בגדלה בין ערי ארץ-ישראל.

ט ב ל ה 1

1958ג	1944ג	1931ב	1922ב	1875א	
9,900	11,980	9,441	8,761	15,000—10,000 (?)	אוכלוסיית צפת
24	12	9	7	4—3	מקומה במדרג העירוני

מקורות: א. אומדני ה-P.E.F. ב. מפקדי-אוכלוסים כלליים. ג. אומדנים רשמיים

מעמד זה בהיירארכיה העירונית הוא חלק מהמערך הכללי של יישובי הארץ בפרק-זמן זה, שבו התרכזה מרבית האוכלוסייה העירונית והכפרית באזורי ההר, בעוד שמיעוטה ישב בשטחי המישורים. אף מבחינת גודל אוכלוסייתה של צפת, בהשוואה לזה של ירושלים — העיר הגדולה בארץ באותה תקופה — מתאימה צפת היטב לחוק ה-*Primate City*,⁶ שכן מונה היא כמחצית אוכלוסייתה של ירושלים. מן הראוי להטעים, שמעמד זה במדרג העירוני אינו מייצג את תקופת-השיא בתולדות העיר, ואילו היו בידינו נתונים דימוגרא-פיים מהמאות הט"ו והט"ז, הרי קרוב לוודאי, שמקומה בסולם המדרג דאז היה גבוה יותר. מתחילת המאה הכ' נדונה צפת לקפאון כלכלי וחברתי. באוכלוסיית העיר, המונה כ-10,000 נפש, חלות מומן לזמן עליות וירידות קלות; אך מעמד יציב זה, פחות או יותר, בארץ מתפתחת בקצב מהיר — משמעותה, לאמתו של דבר, ירידה מתמדת בסולם ההיירארכיה העירונית. ואמנם כבר במפקד-האוכלוסים הכללי הראשון בארץ בשנת 1922 נמצאת צפת במקום ה-77

M. Jefferson, *The Law of the Primate City*, GR, 29, 1939, pp. 6

מעמדה האזורי של העיר צפת

בסולם המדרג; במפקד של שנת 1931 — במקום ה-9; בשנת 1944 — במקום ה-12; ואילו בשנת 1958 תופסת היא את המקום ה-24 בין היישובים העיר-רוניים בישראל. יש לזכור, שעם קום המדינה נמלטה האוכלוסייה הערבית של העיר ונותרו בה כ-1,500 יהודים בלבד. חלק מקבוצת-ותיקים זו עזב את העיר לרגל משבר חברתי חמור, שפקד אותה בשנת 1954, באופן שלמעלה מ-90% של אוכלוסיית צפת היום הם עולים חדשים.

ט ב ל ה 2

1944		1931		1922		1875		
מספר	שטח	מספר	שטח	מספר	שטח	מספר	שטח	
7	14	6	10	6	7	6	4	מספר הערים האוכלוסייה הכוללת של הערים האחרון
244,920	540,350	152,023	229,625	117,945	117,065	65,760	41,500	
31.2	68.8	39.8	60.2	50.2	49.8	61.3	38.7	

הערה: בטבלה זו נכללו כל היישובים העירוניים בעלי אוכלוסייה של 5,000 נפש ומעלה.

סיבות נסיגתה הבלתי-פוסקת של צפת בסולם ההירארכיה העירונית מאז תחילת המאה הכ' ועד ימינו ראויות לחקירה מיוחדת, מתוך הנחה, שחשיפת שרשיה של תופעה זו עשויה לסייע לנו במציאת דרך לבליתמה ואף לפיתוחה המחודש של העיר.

שקיעתה של צפת היא חלק מתהליך הירידה של ערי-ההר במערך היישוב הכללי בארץ-ישראל. הטבלה 2 משקפת בבהירות את הירידה המתמדת במשקל ערי-ההר לעומת העלייה התלולה במספרן של ערי מישור-החוף ובגודל אוכלוסייתן. אותה ירידה קשורה בעובדה, שבמרוצת-הזמן פחתה והלכה החשיבות הבטחונית, שהיתה ליישובים אלה בעבר, וכן עולה ערכן של דרכי-התחבורה הנוחות, לפי דרישות הכלכלה המודרנית. נוסף לגורם הכללי הנ"ל הוחמר במיוחד מצבה של צפת משהפסידה את משמעותה הדתית בעיני רוב האוכלוסייה היהודית בארץ. אך מעבר לגורמים ההיסטוריים-דתיים, שקבעו במידה רבה את גורלה של צפת, יש לתת את הדעת לגורם הגיאוגרפי, שאף הוא מטביע את חותמו על אפשרויות-ההתפתחות של

העיר; כוונתנו — להיקף תחום־ההשפעה של העיר. לבדיקה מפורטת של נושא זה מוקדש הפרק הבא.

תחום־ההשפעה (הינטרלאנד) של צפת

מידת גשוגה של עיר היא כגודל תחום־השפעתה⁷. קשר־גומלין זה בא על ביטויו המלא בהתפתחותה של צפת. קשה לאמוד את תחומי־השפעתה של צפת בתקופות קדומות; אך אם נרצה לדון על כך לפי מקומה של העיר במדרג האוכלוסייה ולפי מוסדות־השלטון האזוריים שנמצאו בה — נוכל להניח, שצפת היתה מרכז לאיזור, שהשתרע בין רכס המירון במערב, הירדן במזרח ומורדות הגליל העליון המזרחי (קו פרוד — עמיעד) בדרום, ואילו עמקו התלול של נחל־דישון בצפון שימש מחסום טבעי לתחום־השפעתה של העיר. הגבול הצפוני אינו רק פרי גורמים גיאוגרפיים־טבעיים, אלא חלו בו גם שינויים, בהתאם לתנודות פוליטיות ואדמיניסטרטיביות, שקבעו במידה מרובה את התפשטותו או הצטמצמותו של תחום־ההשפעה של צפת בעבר זה⁸. צפת שימשה נקודת־מוקד לשני מישורי־פעילות עיקריים באיזור הגליל העליון: (א) כמרכז אדמיניסטרטיבי־פוליטי ליישובי הסביבה ומקום־חניה לחיל־המצב, בזכות הטופוגרפיה של מצודתה בראש כיפה מבודדת, הנישאת מעל לסביבתה ההררית; (ב) כמרכז לשיווק ומסחר במוצרים חקלאיים ולא־ס־פקת מוצרי־מלאכה לכפרי הסביבה⁹. לפי הערכה זהירה ניתן לקבוע, שתחום

B. J. L. Berry & W. L. Garrison, *Alternate Explanations of Urban*

Rank-Size Relationships, *AAAG*, 48, 1958, pp. 83-91

8. "אטלס ישראל", מפה 14/IX: מתקופת הממלוכים ועד למאנדאט הבריטי. מפה זו, שתראה אור בקונטרס 7 של "אטלס ישראל", משקפת את שינויי הגבולות האדמיניסטרטיביים בתקופות השונות, שקבעו את תחומי־ההשפעה השלטוניים של בירות המחוזות. על מידת השפעתה של עובדה זו על מעמדה של צפת ניתן ללמוד מהירידה התלולה באוכלוסיית העיר בשנת 1918, כתוצאה מתכנית סייקס־פיקו, אשר הציעה להעביר את גבול ארץ־ישראל מדרום לצפת.

9. על ההיקף הנרחב של שירותי המלאכה והמסחר, שסיפקה צפת ליישובים בתחום־ההשפעה הישיר והעקיף שלה בתקופת גשוגה במאה ה־17. ניתן לעמוד מתוך מאמרו הנ"ל של י. בן־צבי. כן מעניין לציין, שהאדמיניסטרציה הצלבנית במאה ה־17 מנתה 260 כפרים בתחומה של צפת, ואילו באמצע המאה ה־18 מצויים 281 כפרים בתחום השפעת העיר (לפי י. פרס, אנציקלופדיה ארץ־ישראל, כרך ד, עמ' 804).

ההשפעה הרחב של צפת בתקופת פריחתה השתרע על 250 כפרים וחוות, בקירוב, ולעומת זאת במאה הכ', עד תום תקופת המאנדאט, נצטמצם תחום זה ל־50, בקירוב. אמנם הרקע ההיסטורי להשוואה גיאוגראפית בין תחום ההשפעה של צפת במאות הקודמות לבין זה של ימינו לא יהיה שלם, אם לא תובא בחשבון העובדה, ששגשוגה של צפת ומעמדה כאחת הערים הגדולות בארץ עד סוף המאה הי"ט, עם היותו קשור בגודל תחום ההשפעה שלה ובמיקומה הבטחוני המצויק, הושפעו במידה מכרעת על־ידי כוח־המשיכה הדתי¹⁰ שלה לגבי האוכלוסייה היהודית בארץ ומחוצה לה. לעומת זאת עומד גידולה של האוכלוסייה הלא־יהודית בצפת בהתאמה גמורה למערך של "ערי־הר", שתפסו את המקומות העיקריים במדרג העירוני הכללי. בהשוואה לערי־המישור, עד תחילת המאה הכ' (ראה טבלה 2).

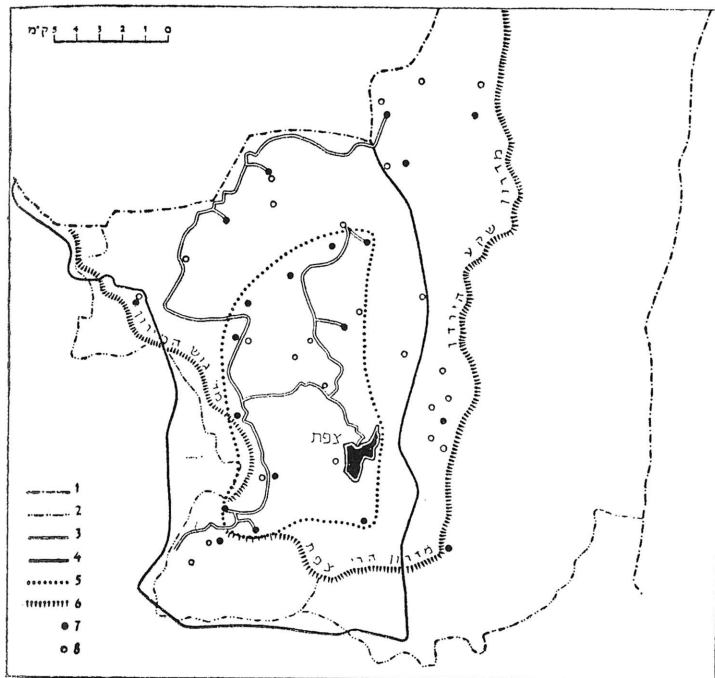
על רקע היסטורי זה יש להעריך את המשמעות הגיאוגראפית של השתרעות תחומי־ההשפעה הנוכחיים של צפת, שהיא תוצאה של הפונקציות העירוניות הבאות: (א) תחום השלטון האדמיניסטרטיבי; (ב) ריכוז התוצרת התקלאית; (ג) קשר־התחבורה היומי הישיר; (ד) החינוך התיכון ליישובי האיזור; (ה) פעולות המשטרה ובתי־המשפט. הראשונה והאחרונה מתוך פונקציות אלו נקבעות על־ידי צו אדמיניסטרטיבי, והן ניתנות לשינוי, לפי רצון השלטון, בעוד שכל השאר מהוות בבואה נאמנה של המציאות הגיאוגראפית, ועל־כן משקלן עדיף בקביעת תחום־ההשפעה של העיר.

תחום השלטון האדמיניסטרטיבי של העיר משתרע על נפת־צפת, הכור ללת את עמק־החולה ואת הגליל העליון המזרחי. שטח־הנפה הוא 660 קמ"ר. אוכלוסייתה הגיעה בסוף 1958 ל־41,723¹¹ נפש, כלומר, לצפיפות ממוצעת של 63.2 נפש לקמ"ר, שהיא נמוכה יותר מזו שבכל שאר הנפות, פרט לאלו של אשקלון ובאר־שבע. בנפת־צפת מרוכזים 58 יישובים; מהם עיר אחת, היא צפת, וחמש מועצות מקומיות: קריית־שמונה, חצור, ראש־פינה, יסוד־המעלה ומטולה.

היישובים הכפריים של הנפה מאוגדים בשתי מועצות אזוריות, שהן: "הגליל העליון" — לנקודות עמק־החולה, ו"מרום־הגליל" — לאלו של הגליל

10. על צמיחת המסורת היהודית בעניין קדושת העיר צפת אפשר ללמוד מתוך סקירתו הקצרה של ח. ז. הירשברג "ראשית יישובה של צפת וגלילה", ידיעות, כג (תשי"ט), עמ' 76.

11. שנתון סטטיסטי לישראל, תשי"ט, ירושלים תש"ך, עמ' 10—11.

ציור 2.

תחומי השפעתה של העיר צפת

1. גבול המדינה; 2. גבול הנפה; 3. תחבורה יומית של "אשד" מצפת; 4. תחום פעילות המשטרה; 5. גבול שיווק חקלאי ישיר לצפת; 6. מדרונות ומתלולים; 7. יישוב קיים; 8. יישוב נטוש.

העליון המזרחי. יישובי הנפה נזקקים למרכז האדמיניסטרטיבי בצפת בעיקר בשעת טיפול בענייני מרשם-תושבים, מסי-ממשלה ופעולות לשכת-הבריאות. ברור, שקשרים אלה אינם עשויים להעיד על היקפו של העורף, שממנו יונקת צפת את מקורות מחייתה ושאותו היא משרתת. בדיקת מסגרות אדמיניסטרטיביות נוספות — כגון: המשטרה ובית-המשפט — מגלה תמונה שונה במקצת: תחום-המשטרה משתרע בדיוק על שטח האיזור הגיאוגרפי של הגליל העליון המזרחי, בין רכס-המירון למתלול של שקע-הירדן ובין עמקו של נחל-דישון ומורדותיו הדרומיים של גוש הרי-צפת. תחנת-המשטרה בצפת היא שוות-מעמד לתחנות-המשטרה בקריית-שמונה ובראש-פינה, בעוד שמפקדת-הנפה

נמצאת בטבריה. אף תחומי-המשטרה הם שרירותיים באפיים וניתנים לשינוי לפי צו אדמיניסטרטיבי; אך הואיל ומבוססים הם בהכרח על שיקולי-נוחיות בקשרי-התחבורה בין היישובים השונים — מהווים הם קריטריון מתאים יותר מאחרים בבדיקת תחום-ההשפעה הגיאוגרפית של העיר.

ניתוח הפונקציה של צפת בריכוז התוצרת החקלאית מיישובי-הסביבה הוא שיטת-מבחן יעילה ביותר לקביעת העורף הכלכלי הישיר של כל יישוב עירוני. לתכלית זו נבדקו היישובים, המשווקים את תוצרתם "לתנובה" ול-"טנא" בצפת. במפה 2 נרשמו הנקודות, המהוות את העורף החקלאי של צפת, שהן: דישון, עלמה, כרם-בן-זמרה, דלתון, ספסופה, מירון, כפר-שמאי ושפר. תוצרת-הלול משווקת לתחנת-מיון מחוזית בטבריה, וממנה קונה צפת לפי צרכיה. תוצרת-החלב של כרם-בן-זמרה ומירון מועברת במישרים (על-ידי מכוניות המועצה האזורית) לחיפה, ואילו זו של יראון וברעם מועברת למח-לבה האזורית בבית-הלל, שבה קונה צפת את הכמות הדרושה לה. קריית-שמונה משווקת עופות לצפת, בעוד שחלק ניכר מהירקות, שהיא זקוקה להם, מגיעים אליה מהמרכז המחוזי לתוצרת זו בטבריה. מתוך סקר השיווק החקלאי ניתן להסיק מסקנה ברורה: העורף החקלאי של צפת מצומצם הוא ומקיף שמונה יישובים בלבד, שכולם יישובי-עולים, שלא הגיעו עדיין לייצור חקלאי מלא. תמונה זו עומדת בניגוד בולט לדמותו של העורף החקלאי של צפת בתקופת המאנדאט, שבה שימשה מרכז-שיווק לחמישים יישובים חקלאיים, לערך. לתופעה זו שתי סיבות: הראשונה היא ניתוק יישובי עמק-החולה ויישובי שקע-הירדן שבין ים-החולה וים-כנרת מתחום-ההשפעה של צפת. עם גידול משקלם החקלאי של יישובי עמק-החולה נתעורר הצורך בפיתוחו של מרכז עירוני באיזור עצמו. כבר בימי המאנדאט היתה חאלסה עירת-שיווק, ויורשתה קריית-שמונה נהפכה למרכז השיווק החקלאי והשירותים העירוניים ליישובי עמק-החולה והמורדות המזרחיים של הרי הגליל העליון המזרחי. דוגמה בולטת להשתלטותה של עיר זו על שטחים מתחום-ההשפעה של צפת המאנדאטורית עשויה לשמש קבוצת-היישובים יראון, מלכיה ורמות-נפתלי, המשווקים את תוצרתם לקריית-שמונה, בעוד שהיישובים הערביים סליחה, דיישום, אל-מלכיה, קדס ונבי-יושע, שקדמו להם בתקופת המאנדאט, היו קשורים לשוק של צפת. ולא בתחום זה בלבד מתחרה קריית-שמונה בצפת, אלא גם בשדה השירותים העירוניים. למשל, הבאנקים והמוסכים של קריית-שמונה משמשים לצרכי יישובי כל האיזור. פירוש הדבר, שהעתקת מרכז

אריה שחר, תמימה שטוק ולביאה אפלבוים

הכובד החקלאי מאיזור-ההר של הגליל העליון המזרחי ליישובי עמק-החולה גרמה במישרים לצמצום תחום השפעתה החקלאית של צפת לטובת הערים המתחרות, שהן, בשורה ראשונה, קריית-שמונה ובמידה פחותה ממנה — טבריה. הסיבה השנייה להצטמקות העורף החקלאי של צפת מקורה בהתמעטות מספר היישובים החקלאיים בסביבה הקרובה לעיר. היישובים הקיימים היום הם, ברובע המכריע, יישובי-עולים, המתחבטים בבעיות הייצור החקלאי, שהן המורות במיוחד באיזור ההר. יוצא אפוא, שלא זו בלבד שבתקופה שלאחר המאנדאט הצטמצם היקף העורף החקלאי של צפת, אלא שאף הייצור של אותו עורף קטן הוא מזה של אותו שטח בפרקי-זמן קודמים. אנו מצוויים להסיק מסקנות מתוך עובדות אלו לגבי תכנון כלכלתה של צפת בימים הבאים.

סקר היישובים, שעמם קיים קשר-תחבורה יומי ישיר מצפת, כמרכז האיזור, מהווה אמצעי יעיל נוסף לקביעת תחום-ההשפעה של אותה עיר¹². בצפת נבדקו קווי-התחבורה של "אגד", המסתעפים ממנה ליישובי-הסביבה, וכן עצמת-הנסיעה בהם. מתוך סקר זה מתברר, שתחנת "אגד" בצפת משרתת במישרים את היישובים הבאים: מלכיה, יראון, ברעם, סאסא, גוש-חלב, ספסופה, מירון, כפר-שמאי, אמירים, פרוד, שפר, דלתון, כרם-בן-זמרה, ריחניה ועלמה. מעניין לציין, שדישון ורמות-נפתלי — מעברו הצפוני של נחל-דישון — קשורות למרכז-התחבורה בקריית-שמונה. התחום, הקשור לצפת על-ידי קווי התחבורה היומית, גדול במקצת מאיזור השפעתה החקלאית; ועובדה זו מעידה, כי תחום היישובים, המשווקים את תוצרתם החקלאית לעיר, קטן מזה של היישובים הקונים בצפת. בדיקת מספרי הנוסעים בקווים אלה הוכיחה, שהיקף-הנסיעות הוא מצומצם. בשני קווים בלבד קיים זרם יומי ניכר של נוסעים לעיר וממנה, והם: הקו לגוש-חלב (כ-50 נוסעים ליום) והקו לדל-תון-כרם-בן-זמרה-עלמה-ריחניה (כ-20-30 נוסעים ליום). הקו לגוש-חלב מיועד לפועלים יומיים, הנוסעים לעבודתם בצפת, ואילו הקו ליישובי רמות-הבזלת עומד לשירות החקלאים בהם. סקר התחבורה מוכיח בוודאות, שהקשר היום-יומי עם צפת מצמצם רק באיזור-ההר של הגליל העליון המזרחי, בעוד שכל יישובי שקע-הירדן עד לים-כנרת קשורים למרכזי-התחבורה בקריית-שמונה ובטבריה.

F. H. W. Green, *Urban Hinterlands in England and Wales*, An. 12
Analysis of Bus Services, *GJ*, 116, 1950, pp. 64-88

תחומי האיזור, שצפת מהווה את מרכזו החינוכי, נקבעו על-ידי בדיקת היישובים, שמהם באים תלמידים לבית-הספר התיכון בעיר זו. מאחר שהתלמידים נוסעים באורח מאורגן על-ידי המועצה האזורית של מרום-הגליל, הרי זהו תחום-החינוך עם שטח-השיפוט של המועצה האזורית. תחום ההשפעה החינוכית דומה אפוא ביותר לתחום התחבורה היומית.

השלכת הגבולות של אזורי-ההשפעה השונים על-פני מפה אחת¹³ מאפשרת את קביעת מסגרת ההשפעה הגיאוגראפית של העיר, שהיא מעין ממוצע של התחומים השונים. אפשר לציין בוודאות, שתחום-ההשפעה הנוכחי של העיר צפת מקיף את שטח הגליל העליון המזרחי בלבד, והוא מוגבל בצפון על-ידי עמקו של נחל-דישון והגבול הבינלאומי; במערב — על-ידי רכס-המירון; בדרום — על-ידי המורדות הדרומיים של הרי-צפת; ובמזרח — על-ידי מתלולו של שקע-הירדן.

התמורה הניכרת ביותר, שחלה בתחום זה בימינו לעומת התקופות הקודמות, היא: הפסד העורף החקלאי של עמק-החולה ושקע-הירדן בין החולה וים-כנרת וכן העורף של שורת כפרים לבנוניים מצפון לגבול הבינלאומי. מן הראוי להטעים, שהעורף החקלאי הנוכחי של העיר מוגבל הוא מבחינת הפוטנציאל הכלכלי שלו בשל הקשיים בהכשרת-הקרקע ומחירי-המים הגבוה באיזור. על רקע גיאוגראפי זה יש לבקש תשובה לשאלה היסודית בעניין כיוון הפיתוח המתאים לנתונייה של צפת.

מגמת-הפיתוח של העיר צפת

מתוך ירידת משקלה הכלכלי של צפת מתחילת המאה הכ' ועד היום, בעקבות צמצום תחום-השפעתה והפוטנציאל החקלאי שלה, יש להסיק, שלפי מעמדה הגיאוגראפי באיזור אין לה סיכויים להתפתח כמרכז עירוני. המספק שירותים לסביבתו. ההתחרות הקשה בה מצד טבריה וקריית-שמונה וכן נוחיות אמצעי-התובלה המודרניים, המאפשרים שיווק-תוצרת במישרים מכפריי-האיזור למרכזי-הצריכה הגדולים במישור-החוף — כל אלה מונעים בהווה, ואף יוסיפו למנוע בעתיד, את הפיכתה של צפת למרכז שיווק ומסחר של תוצרת חקלאית; ואילו המבנה ההררי של העיר והעדר מחצבים כלשהם

13. דוגמה מאלפת לשיטת "ההשלכה החופה" (סופרפוזיציה) של מספר גבולות

גיאוגראפיים על מפה אחת ניתנת בספר: R. E. Dickinson, *City, Region and*

Regionalism, London 1954, p. 190

בסביבתה הקרובה מקשים על פיתוח התעשייה בה. כאן ניתן לפתח רק ענפי תעשייה, הכרוכים בהתמחות גדולה, ושחירי-ההובלה של מוצריהם נמוכים הם מאוד בהשוואה לערך המוצרים¹⁴. לעומת המגבלות המרובות לפיתוחה של צפת כמרכז לשירותים, לשיווק חקלאי ולתעשייה, מתבלט ביתר-שאת יתרונה היחסי הגדול על כל שאר ערי-ישראל — בענף הקייט.

מתוך הסקרה שנערך בתחילת עונת-הקייט של 1959, מתברר, שבשיא העונה מתאכסנים בצפת בין 1,500—2,000 אורחים ליום. עונת-הקייט נמשכת כ־45 יום. לפי נתוני לשכת-התיירות המקומית, מוציא כל קייטן, בממוצע, 11.50 ל"י ליום. מבחינה כלכלית פירוש הדבר הוא: הזרמת סכומי-כסף ניכרים שנה-שנה לעיר¹⁵. נופה המרהיב ואקלימה הנעים של צפת מהווים רקע מעולה לפיתוח ענף-הקייט בעיר. מדגם, שנערך בכמה מבתי-המלון בעיר בשעת קיום "מחנה צפת", הוכיח, שתחום-ההשפעה שלה מבחינת הקייט מקיף את הארץ כולה, ומקומות-מגוריהם הקבועים של הקייטנים עמדו בהתאמה לתפוצת האוכלוסייה בישראל, תוך הדגשה מסוימת של יושבי מישור-החוף.

כל מגמה לחדש את מעמדה של צפת בימיה-קדם חייבת להביא בחשבון את מגבלותיה כעיר-הר ואת צמצום תחום-השפעתה, מצד אחד, וכן את יתרונה הגדול כמרכז-קייט, מצד שני. הכרה זו תאפשר לכוון את פיתוחה של עיר זו, בהתאם לנתונה הגיאוגראפיים הטבעיים.

(ר' לוחות ה'—ר')

14. בית-החרושת לייצור קפה נמס מהווה דוגמה מעולה לסוג זה של פיתוח התעשייה

15. לאהר מסירתו של מאמר זה לדפוס נתברר, שעונת הקייט של שנת 1960

עלתה בהצלחתה על זו של 1959. עובדה זו מוכיחה את נכונות הרעיון, להפוך את צפת לעיר קייט ראשונה במעלה בישראל.